

Király Péter: A kelet-közép-európai helyesírások és irodalmi nyelvek alakulása. A budai Egyetemi Nyomda kiadványainak tanulságai 1777–1848. Szerk. és az előszót írta: UDVARI István. A névmutatót készítette: HOLLÓS Attila. Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke. Nyíregyháza, 2003. 667 l. /Dimensiones Culturales et Urbanales Regni Hungariae 3./

Ez a kötet a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszékének tudományos műhelyéből került ki. A „Dimensiones Culturales et Urbanales Regni Hungariae” sorozat kiadványaként eddig Hollós Attila *Csopey László élete és művei* c. könyve, továbbá Zoltán András *Oláh Miklós Athila című munkájának XVI. századi lengyel és fehérorosz fordítása* c. kötete jelent meg.

Az Egyetemi Nyomda Magyarország folyamatosan működő második legrégebb nyomdája, amely akkor kezdte meg működését Budán, amikor hazánkban a tudós társaságok szerveződése még csak megindulóban volt. Épp ezért az Egyetemi Nyomda, amely 1777–1784 között közvetlenül a pesti egyetem tanácsának felügyelete alá tartozott, a 18. század végén és a 19. század elején a közművelődésnek, az irodalmi életnek és a tudományos munkának egyfajta központját képezte. A nyomda egész tevékenysége az akkori államhatalom politikai, társadalmi és művelődési törekvéseinek tükröződése. Fontos pozitívumként említhető meg, hogy az államhatalom komolyan vette a közművelődés terjesztésének feladatát az ország népei között, s hogy e nemes munkában az Egyetemi Nyomdának is komoly szerepet juttatott.

A 18. század végén és a 19. század első felében egész Európában nem létezett még egy nyomda, amely a felvilágosodás és a nemzeti ébredés eszméit annyi nemzet fia között, anyanyelven, oly eredményesen terjesztette volna, mint a pesti egyetem budai nyomdája. Az Egyetemi Nyomda egész tevékenységével – a Ratio Educationis szellemében – a felsőbb szervek és intézmények támogatásával, illetve az ország népeinek összefogásával megvalósította az anyanyelvű könyvkiadást, vagyis Magyarország né-

pei, népcsoportjai és a szomszédos népek számára lehetővé vált, hogy saját anyanyelvükön jelenhessenek meg az iskolai tankönyvek, a nyelvészeti, szépirodalmi, történeti és ismeretterjesztő munkák. E vonatkozásában az Egyetemi Nyomda európai viszonylatban elsőként kezdeményezően mutatott követendő példát a soknemzetiségű országok számára. Az uralkodótól elnyert kizárólagos jog alapján kinyomtatott különféle nyelvű tankönyvek és nyelvtanok, szótárak, népdalgyűjtemények, történeti munkák, szépirodalmi alkotások, évkönyvek jelentős része ebből a nyomdából került ki és jutott el a Magyar Királyság soknyelvű lakosságához. Fontos szolgálatot tett a budai Egyetemi Nyomda azáltal is, hogy kitűnően szervezett, mintegy 70 városban működő könyvbizományos hálózata révén a kiadványokat igen széles körben terjesztette. Az Egyetemi Nyomda hatóköre Magyarország határain túlra is kiterjedt, s kiadványai eljutottak Szerbiába, Bulgáriába, Havasalföldre, Moldovába, Galíciába, valamint a nyugat-európai országokba is, így Angliába és Amerikába.

Király Péter, az MTA doktora, a Bolgár Tudományos Akadémia külső tagja szerzteágazó tudományos tevékenységének egyik nagy témája a kelet-közép-európai nyelvek és helyesírások alakulása a budai Egyetemi Nyomda kiadványainak tükrében. A könyv szerzője bizonyos fokú szerepet tulajdonít az 1777-ben létrehozott budai Egyetemi Nyomdának a kelet-közép-európai helyesírások és irodalmi nyelvek kialakításában.

Király Péter e munkájában a budai Egyetemi Nyomda tevékenységének egy területét mutatja be, arra törekedve, hogy az egyes jelenségek, irányzatok művelődési, társadalmi és politikai hátterét is megvilágítsa. Emellett szélesebb tekintet keretében e törekvések egyező, párhuzamos és eltérő vonásait is igyekszik felfedni. A szerző filológiailag bőven adatolva tárja elének az Egyetemi Nyomda kettős – értékeket magába fogadó és azokat kisugárzó – művelődéstörténeti szerepét. Király Péter könyvében a magyar, német, szlovák, cseh, horvát, szlovén, szerb, ruszin, orosz, bolgár, macedón, román, görög, héber, jiddis nyelvű kiadványok helyesírását, nyelvét

és irodalmi törekvéseit elemzi különös gonddal. Kiegészítésként kitér a kevés angol, francia és olasz nyelvű munka kérdéseire is. Az Egyetemi Nyomdában megjelent könyveket tanulmányozva megállapítható, hogy ezekben a helyesírási, nyelvi törekvések a nemzeti és társadalmi célkitűzésekkel összekapcsolódnak. Sok hasonlóság, sőt egyezés figyelhető meg a helyesírási és nyelvi reformok alap gondolataiban, legfontosabb elveiben.

A nemzeti nyelvek kibontakozását helyenként az idegen nyelvek használata fékezte. Így a magyar nyelv jogait védelmezőknek a latinnal, majd a némettel kellett megvívniuk harcukat, míg az egyes szláv nyelvek megújulásáért küzdő literátusoknak a régebbi egyházi nyelv befolyásától kellett megszabadulniuk (a szlovákoknak a cseh nyelvtől, a ruszinoknak, az ukránoknak, szerbeknek és bolgároknak az egyházi szláv nyelvtől), a bolgároknak ezen kívül a görögtől és a bibličinától. Az idegen nyelvek elleni küzdelem közös feladat elé állította az ország valamennyi népét: meg kellett szabadulni az idegen nyelvektől, hogy megteremthessék saját, hazai népi-nemzeti irodalmi nyelvüket. Az Egyetemi Nyomdában megjelent kiadványok segítettek a nemzeti nyelv megőrzését és a nemzeti öntudat megerősödését.

Király Péter jól szerkesztett műve minden közép-európai nép művelődéstörténetének, valamint a kárpát-medencei hagyományos tolerancia megnyilvánulásának szép dokumentuma, amely hozzájárul az itt élő népek kölcsönös- és önmegismeréséhez.

ABONYI ANDREA

Inventarium de operibus litterariis ad res hungaricas pertinentiis [!] ab initiis usque ad annum 1700. – A magyar történeti irodalom leőhelyjegyzéke a kezdetektől 1700-ig. Összeállította KULCSÁR Péter. [...] Bp., 2003, Balassi Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár. 812 l.

Szeretem a bibliográfiákat, az adattárakat nemkülönben, így örömmel és várakozással vettem kezembe, a kék vászonba kötött testes kötetet.

Nagy formátum, áttekinthető tipográfia, meggyőző terjedelem. Az első gondolatunk, hogy szakszerű, alapos forrásmunkával gazdagodott a magyar tudomány. Más is ezt hihette, mert a könyvet elkaptokdták. A következőkben szeretném megosztani benyomásaimat azokkal, akik nem tudták időben megvenni a könyvet, és azokkal, akik az üzleti sikert látva, esetleg utánnyomáson török a fejüket.

Mindenekelőtt azt tudom ajánlani, hogy mindenki olvassa el a bevezetést: „Az időbeosztással kezdeném, mert az egyszerű [...] az 1700-as határ természetesnek látszik”. A magam részéről (Szabó Károllyal egyetértve) úgy gondolom, hogy természetesnek az 1711-es időhatár látszik, a Rákóczi-szabadságharc előtt lezárni ebben a témában egy könyvet, vétek.

Az előszó egyébként nagyon őszinte. Meglepő dolgokat olvashat az ember, például: „Tudnia kell az olvasónak, hogy módszeres anyaggyűjtést nem folytattam. Ha egy kötet a kezembe került, ha egy könyvtárba betévedtem (ez nagyon tetszik, ugyanis az összeállító – majd négy évtizeden át – könyvtárban dolgozott) kigyűjtöttem a szembeötlő adatokat. Megnéztem néhány katalógust [...]. A régebbi gyűjtésből alapvető adatok is hiányoztak, és mostanában, amikor fölmerült a gondolat, hogy a tételeket komplettálni kellene, olykor másodlagos, kevésbé megbízható forrásból pótoltam ezeket, vagy – ilyen is van – sehogy.” Miután megtudtuk, hogyan nem szabad szakkönyvet írni, a célzott olvasói rétegről esik szó: „Nem annyira azoknak szánom, akik egy-egy tétellel kutatási szinten foglalkoznak, hanem inkább azoknak, akik általában szeretnek tájékozódni [...]”

Azt hittem túlzott szerénység szól e szavakból. De nem. Kezünkben tarthatunk egy, az összeállító szerint műkedvelő használóknak szánt, lényegét tekintve szubjektív bibliográfiát.

Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát katalógust készítünk, ezért először ezt a két, igazán ismert szerzőt néztem meg. Kezdjük Temesvári Pelbárttal. A könyv felsorolja műveit, majd a kiadásokat RMK-számmal, de sajnos a pótlásokat figyelmen kívül hagyva (pl. RMK III 79 = RMK III 5064). Az *Aureum Rosarium* kiadásai végén